

Ahuldutako hizkuntzak indarberritzeaz

Galdera batekin ireki zuen Mikel Zalbidek egindako eskaera bati erantzuteko eman zuen hitzaldia: «Ahuldutako hizkuntzak indarberritzeaz zer dio mundu zabaleko teoriak?». Eta kezka horri era egokian aurre egiteko dagoen garapenen ahuleziak ohartarazten zigun egile horrek, horrela zioenean (ikus www.erabili.com webgunean egile horrek duen artikulua sorta):

(...) gauza bat dago hemen garbi: hizkuntz plangintzaren teoria gehienek deskribapen kontuan hobeto funtzionatu dutela orain arte, iragarpen edo predikzio alorrean baino.

Eta atzerrian egindako saio teoriko zein enpirikoak aztertu eta gurera ekartzeko ahaleginetan diharduela, horra hor euskarak pairatzen duen antzeko egoeratan dauden hizkuntzen egoeraz Zalbidek dioena:

(...) eguneroko gizarte-bizitzaren joan-etorri arruntak ere ezin dituztela beren kabuz eta beren etnohizkuntza hutsez osorik bideratu. (...) Eta hori zergatik? Motibo askorengatik, dudarik gabe. Honako bi hauengatik bai behintzat, besteak beste: a) beren soziokulturazko mugahesiei eutsi ezinik ari direlako; b) erdal soziokulturarekiko harreman-tratua mendekotasun-molde jakinera makurtuta daukatelako.

Arrazoi horiek bete-betean sartzen dira hemen landu nahi ditugun gogoetatan, ondoko lerroetan ikusiko dugun bezala.

Euskararen erabileraren bilakaera bereziak

Duela urte bete, *Kale erabileraren IV. neurketa, 2001* izenpean, SEI elkarteak argitaratu zuen euskararen kale erabileraren gaineko azken ikerlana (*Bat soziolinguistika aldiz -*

karia, 43. zbk.). Bertan eskainitako informazioak ederki lagun diezaguke euskararen erabilerak zonalde batzuetan aurkitzen dituen oztopoak interpretatzen.

Informazio hori Zalbidek aipaturiko erreferentzia teoriko batzuen argira aztertzen saiatuko gara hemen. Hala ere, interpretazio sendo bat burutzeraino iritsi gabe, nahikoa zaigu susmo eta burutapen berriei lekua egitea, betiere horiek duten behin-behinekotasuna garbi utziz.

Lerro hauen ausardia argi utzita, itzul gaitezen aipaturiko neurketak eskaintzen dizkigun emaitzetara. Eta euskararen kale-erabileraren bilakaerari erreparatuta —eta gehiegizko sinplifikazioan erortzeko arriskuaz jabetuta—, hauxe esan genezake: *zonalde euskaldunetako euskararen kale erabilera gora doan bitartean, eremu erdaldunetako datuek, mugitzekotan, ez dute aurrerapauso nabarmenik adierazten.*

Baieztape hori ondoko datuetan oinarritzen dugu: a) Hego Euskal Herrian euskarazko gaitasunak zonalde (ia) guztietan gora egin duen bitartean, erabilerak batzuetan baino ez du aurrera egin; b) are zehatzago, 1989tik 2001era bitartean, erabilerak gora egin du Gipuzkoa eta Bizkaian, baina ez Araba edo Nafarroan. Eta kontuan izanda neurketa-unitateen dimentsioak eta laginak zenbat eta zabalago eta dibertsifikatuagoak izan, datu horien egonkortasuna handiagoa dela, aipaturiko esparruetan antzemandako joera horiek nahikoa fidagarriak direlakoan gaude.

Horrezaz gain, Irun Iruten euskara elkartearen gonbidapena zela medio, parada izan genuen Irungo kale-erabileraren datuen bilakaeraren berri jasotzeko: Irun herri nahikoa erdalduna den aldetik, 1989tik 2001era bitarteko emaitzak bat datoz gorago aipatu den joerarekin: euskarazko gaitasunaren aurrerakadarekin batera, erabilera areagotzeko ezintasuna agertzen da Irunen.

Gutxituak diren hizkuntz komunitateen 'muga-hesiak'

Arestian esaten genuen euskara bezalako hizkuntzek «beren soziokulturazko muga-hesiei [*sociocultural bound-*

dary] eutsi ezinik ari direla». Eta Fisman-ek dioenez (Zalbidere lanaren bitartekaritzaz baliatuta, betiere) politikazko muga-hesirik ezean (burujabetasun politikorik ezean), «hiztun-herriok beren [*sociocultural boundary*] tradizionala indarrean mantentzen saiatzen dira.» Hori horrela izan dadin, alabaina, gizatalde etniko/kultural horrek zer gorderik izan behar du; hau da, herri hori berezko kulturari eutsiz beste kultura/hizkuntzaz kulturizatua izatera iritsi ez denean.

Idea hori aztergai dugun euskararen erabilerara ekarri, honako hau bururatzen zaigu: «berezko nahiz kulturazko transmisioaren» bidez (Txepetxen hitzetan) euskarazko gaitasun nahikoa lortu duten ume, gazte edo helduak euren gizatalde etnokulturalaren hizkuntza gutxitua (euskara gurean) indartzera datoz, baldin eta «soziokulturazko muga-hesi» horiek oraindik existitzen badira. Hau da, euskaldundu diren horiek euskaraz jarduteko baldintza egokiak dituen hiztun komunitaterik aurkituz gero, euskararen erabilera areagotuko dute, seguru aski. Horrela uler daiteke Gipuzkoa eta Bizkaiko zonalde batzuetan antzematen den kale-erabileraren gorakada.

Halere, jakina da euskal lurralde askotan jatorrizko talde soziokultural euskaldun irmorik ez dirauela. Alderantziz, euskaltzale orok ondo baino hobeto daki gure hizkuntzaz hazteko eta bizitzeko eremu erdaldunak zabalak direla. Halako egoeretan beste mekanismo batzuek funtzionatzen dute:

Transetnizazio-prozesua aski aurreraturik dagoen kasuetan eta indarrean zer mantendu handirik gelditzen ez zaienetan, gizarte-molde berriak hartaturik lehengoari bere hartan eutsi baino gehiago [*sociocultural boundary*] eguneratu edo zaharberritu bat osatu eta zurkaiztu nahi izaten dute. Hil ala biziko lana dute hiztun-herri gehienok, delako [*boundary*] edo muga-hesi hori lortzearena.

Uste dut Fisman edo Zalbidetik ez dutela txartzat hartuko «muga-hesi soziokultural» hori eraikitzea, hemen eta euskarari dagokionez, euskal «hiztunen komunitatea eratzearekin» parekatuko bagenu. Horrela ulertuta, ondo-koa esan dezakegu: ordura arte erdara baino ez zegoen gi-

zarte baten baitan, gizabanako batzuk euren arteko eguneroko hartu-emanak euskaraz gauzatzen kontzienteki hasi dira, eta euskarazko komunitate (edo erdararen baitako azpi-komunitate) bat osatu nahi dutela. Halako egoeretan —eta hiztun komunitate berri hori sendotu bitartean—, euskaldundu direnek ez dute aukerarik izango ikasitako hizkuntza inon ere erabiltzeko. Horregatik, hain zuzen, kale-neurketaren datuek ez dute aurrerapauso arastorik eskaintzen eremu erdaldunetan.

Azken finean eta arestian esandako azalpen-ildoari jarraituz, familia eta irakaskuntza sistemaren bidez etenik gabe euskalduntzen ari zaizkigun belaunaldi berriek, egun, bi egoera hauetako batean aurkitzen dute euren burua murgildurik: a) «beren soziokulturazko muga-hesiei» eusten dien hiztunen komunitate eratu (batzuetan sendo, bestetan ahul) batean; b) erdal komunitatean txertatuta, euskal hiztunen komunitatea eratzeko asmotan batzuk dabiltzalarik; hau da, euskaltzale batzuek soziokultura beregaina «eguneratu edo zaharberritu bat osatu eta zurkaiztu nahi izaten dute» horretan.

Beraz, bigarren egoera horretan daudenek «muga-hesi» propioak dituen euskal kulturazko komunitate (edo azpi-komunitate) bat eratu ezean, jai dute berreskuraturiko euskara erabili ahal izateaz. Eta horretan datza zonalde erdaldunetan erabilerak pairatzen duen ezinaren gakoa, hain zuzen ere.

Euskararen erabileraren bihar-etziko bilakaera

Eta, euskararen erabilera aipatzen dugula, saia gaitezen erantzuten euskaltzale ororentzat buruhauste handia den galderari: «Gaur egun esku artean ditugun datuak aintzat hartuz eta azken urteotan izandako erabilerari erreparatuz, zein bilakaera izango du euskararen erabilerak?». Galdera hori, besteak beste, SEI elkarteak kale erabileraz antolatu zuen gogoeta-jardunaldian ere mahaigaineratu zuen (ondorio batzuk ikusteko: www.sortu.org). Erantzunak erantzun, horra hor nik neuk ematen diodana.

Hasteko, argi utzi behar da euskararen erabileraz ezin dugula hitz egin, euskararen erabilerez baizik, hizkuntza baten erabilera bakarra ez delako. Hau bi zentzutan gertatzen da: espazio edo *lurraldetasunaren* arabera eta *erabileraren* arabera.

Kontuan izan behar dugu, halaber, erabilera-alor horietako batzuk euskalgintzaren eskuetan dauden bitartean, beste batzuk, egun, harrapaezinak direla euskalgintzarentzat.

Bestalde, euskal hiztunen komunitateak duen bizi-endar etnolinguintikoari ere erreparatu behar diogu. Gogoan izan, bizi-endar etnolinguintikoaren alderdi objektiboan atal hauek ditugula: komunitate euskaldunaren pisu demolinguintikoa, hizkuntzak jasotzen dituen babes instituzional publikoa eta pribatua, komunitate euskaldun horrek gizartean duen kontrol-ahalmena eta, azkenik, euskal hiztunak gizartean duen estatus-kokapena. Eta alderdi subjektiboan, bestalde, honako hau dugu: komunitateak bere hizkuntzaz eta honen egoeraz dituen iritzi, balorpen eta asmoa. Bizi-endar etnolinguintikoaren ezaugarri horiek guztiek euskararen alde edo kontra joka dezakete, edo batzuek alde eta gainontzekoek aurka.

Hori dela eta, euskal hiztunen komunitateak duen bizi-endar etnolinguintikoaren arabera izango da bihar-etzikoko erabilera. Baina hori, euskalgintzaren esku dauden eremuetan soilik, ez guztietan. Horregatik, etorkizunean euskarazko gaitasunak gora egiten jarraituz gero, erabilerak bi joera nagusi izan ditzake:

1. Euskal komunitateak bizi-endar etnolinguintiko eta «soziokulturazko muga-hesi» sendoak dituenean, komunitate horren kontrolpeko alorretan erabilera areagotuko da; baina, euskal komunitatearen bizi-endar etnolinguintikoa handia izanik ere, bere kontroletik kanpo gelditzen diren eremuetan erdal dinamika nagusituko da (estatuko komunikabideetan, adibidez).

2. Euskal hiztunen komunitateak bizi-endar etnolinguintiko apala eta «soziokulturazko muga-hesirik» ez duen eremuetan, erabilera higituz joango da; hau da, duen pisu erlatibo pixkanaka-pixkanaka galduko du, erdara gero

eta gehiago nagusituz. Ingurune hauetan itxaropen edo aukera bakarra «ongi hesituriko» *oasi euskaldunak* sortu eta trinkotzea da; bestela esanda, euskalgintzaren peko erabilerera eremu berriak bultzatuz, euskal hiztunen *proto-komunitate edo azpi-komunitate euskalduna* sortzean.

Jakina da tarteko beste egoera batzuk ere agertuko direla; baina bihar-etziko erabileraren gakoa —berezkoa nahiz sortu berria den— hiztun komunitatearen bizirau-pen sendoan dago.

Planteamendua begi bistakoa izanik, egin beharreko galdera ez da erabilerarekin zer gertatuko den, beste hau baizik: nola indartu euskal hiztunen komunitatea?¶